

32

Festa San Gorg Martri - Qormi 2005

Ritratt tal-Palk qrib is-sena 1900

Il-Palk ta' Pinto - Il-Palk Princípali

Pawlu Sammut

■ Peress li din is-sena sar xi xogħol ta' restawr biex inżommu din l-opra fl-injam fl-ahjar kundizzjoni, hu sewwa li nagħtu xi ftit tagħrif fuq dan il-palk sabiħ.

Din l-opra li l-qisien minn ġewwa huma ta' 24 pied kwadru, jisseqja ħa ta' Pinto minħabba l-istatwa tas-Sultan Pinto li tinsab tiddomina fuq wara ta' dan il-palk. Huwa wkoll magħruf bhala l-Palk Princípali, peress li tul iż-żmien kienu jinramaw diversi palki ohra biex fuqhom idoqqu l-baned fil-festa ta' San Ġorġ. Peress li dan il-palk jintra ma fi Triq il-Kbira, u l-eqreb lejn il-knisja arċimatriċi, u kien l-akbar wieħed, bdew jirreferu għalih b'dan l-isem, jiġifieri l-palk princiċiali. Fil-fatt is-seklu l-ieħor iż-żewġ baned lokali, kemm Pinto kif ukoll San Ġorġ Martri, kull sena kienu jagħmlu l-programm mužikali annwali tagħhom tal-festa fuq dan il-palk, darba l-ġimgħa, l-ahħar jum tat-tridu u darba s-Sibt, lejlet il-festa, jałternaw sena kull wieħed sal-1935 meta baqgħet tagħmel il-programm fuq il-palk il-Banda San Ġorġ. Barra dan kien hemm il-baned tal-Belt Valletta, il-King's Own u La Vallette, li kienu jiġu mistiedna jagħmlu l-programm fuq dan il-palk fil-festa ta' San Ġorġ.

F'din il-kitba nixtieq niskuża ruħi mal-qarrejja meta nkiteb li dan il-palk ġie mżanżan fl-1881 f'revisti tal-passat. Għalkemm probabbli li din id-data kienet ga' f'mohħ il-promoturi ta' din l-opra, biss mill-kopja originali tal-pjanja ta' dan il-palk bil-firma tal-Perit Luigi Vella, mill-Furjana, hemm id-data ta' l-1882. Din l-opra fl-injam iż-żanżnet fil-festa ta' San Ġorġ f'April tal-1884 fejn insibu lill-Kappillan Dun Alwig Ellul iressaq rikors il-Kurja biex fit-tlett iħdud ta' qabel il-festa ta' San Ġorġ jingħata permess biex Giuseppe Sammut iqiegħed il-pedamenti tal-Palk Princípali u jkun jista' jiżbghu qabel jiż-żanżan 'in Strada Reale del perdetto villaggio.' Giuseppe Sammut fir-rikors jissemma bhala 'speciale incaricato di parte degli ornamenti esterni per la festività' di S. Giorgio.' Dan il-palk ma tlestiex f'sena waħda meta tqis li f'dawk iż-żminijiet kien hawn guħi u ghaks kbir u l-ġbir kien bil-ħebub.

L-istatwa tas-Sultan Pinto żżanżnet u tpoggiet fuq dan il-palk fl-1893. Waħda mill-isbaħ xogħliljet ta' Mastu Karlu Darmanin. Insibu

Fittra bla isem fil-“Malta Tagħna” tas-6 ta’ Mejju, 1893, dwar il-baned li daqqew fil-festa ta’ San ġorġ;

“Kulhadd faħħar wisq il-baned u speċjalment dik tal-Ġużeppini li daqqet fuq il-palk tal-pjazza tall-knisja fejn hemm il-famuža statwa li tirrappreżenta l-Granmastru Pinto, statwa li għamlet unur lill-artist li għamilha, is-Sur C.Darmanin.”

Din l-istatwa żżanżnet propju f’għeluq il-150 sena minn meta s-Sultan Pinto gholla l-art ta’ Hal Qormi bl-isem ta’ Città Pinto, fuq it-talba tal-Kappillan Dun Ġużepp Vella u fissem il-kleru u l-poplu ta’ Hal Qormi.

Ta’ min jghid li sa wara l-ewwel gwerra dinjija, dan il-palk kien għadu jiġi illuminat b’mixegħla bit-tazzi taż-żejt. Fl-1919, twaqqaf il-

Kumitat Festi Esterni u dlonk insibu li fost l-oħrajn jagħti spinta kbira u jagħmel armar ġdid fi Triq il-Kbira. Insibu li wara li l-iskultur Carlo Tonna fl-1922 għamel l-iskultura taż-żewġ pedestalli l-kbar tal-gruppi San ġorġ quddiem l-Imperatur u Qtugh ir-Ras ta’ San ġorġ, il-Kumitat reġa’ qabbad l-iskultur Tonna biex jagħmel l-iskultura kollha ornamenti tal-Palk Principali. Il-Kumitat mhux biss kellu kliem ta’ tifhir għax-xogħol li wettaq Tonna, iżda b’apprezzament tah nofs lira aktar mis-somma miftiehma.

Bejn is-snien 1922 u 1924 inxtegħlu bid-dawl ta’ l-acitilena l-angli kollha tal-puttini, l-istatwa tal-Principessa u l-palk prinċipali. Il-moħħ biex sar dan ix-xogħol kien is-Sur Michele Aquilina li kien jaħdem mal-kumpanija tal-‘luce elettrica’ fil-“power station” il-qadima li kienet maġenb it-telgħa tal-Kurċifiss, hdejn l-imhażen ta’ Pinto fil-Furjana. Waqt li għall-gandilabri s-Sur Kelin uža cilindru fkull pedestal ta’ l-angli, għal dan il-palk għamel tank wieħed kbir li tqiegħed fuq il-bejt tal-Każin tal-Festa f’numru 8/9, Triq il-Kbira u permezz ta’ pajp wassal il-gass ta’ l-acitilena ghall-gandilabri

*It-Tberik tal-Palk mill-Arcipriet
Dun Edgar Attard fil-festa 1984*

kollha ta' fuq il-palk.

Fil-festa tal-1945, fuq il-Palk ta' Pinto ġie mjanjan l-innu popolari 'Fjur ta' Martri' versi tal-Poeta Nazzjonali Dun Karm Psaila u mužika tal-Maestro Giuseppe Camilleri. Dan l-innu ndaqq fl-ahħar jum tat-Tridu mill-Banda San Ĝorġ waqt il-programm tal-festa akkumpanjat bil-kant tat-tfal ta' l-Azzjoni Kattolika.

Fuq talba tal-Patrijiet Frangiskani tar-Rabat, il-Kumitat Festi Esterni aċċetta li jislef dan il-palk sabiex jintrama' fuq il-fosos tal-Furjana biex fuqu tiġi inkurunata x-xbieha mirakoluża tal-Madonna tas-Saħħha li tinsab meqjuma fl-istess santwarju. Dan l-avveniment seħħ nhar l-4 ta' April, 1948. Din il-ġraja hija mfakkra fuq plakka tar-ram li tinsab imwaħħla mal-faċċata ta' dan il-palk, li ngħatat b'tifikira u apprezzament mill-Komunità Frangiskana. Kienu nkarigati li jarmaw dan il-palk fuq il-fosos ġanni Cini 'Ta' Haxja', megħejun minn Ĝorġ Briffa l-'Għasfur', Żeppi Azzopardi 'Ta' Żbari', Salvu Debono, Wigi Cassar 'Ta' Mastrand', Ĝorġ Baldacchino 'Tal-Paċċ', Salvu Sammut 'Gori', Kola Mamo u dilettanti oħra ma' membri fil-kumitat tal-festa. Kienet biċċa xogħol xejn ħafifa, kemm minħabba t-trasport tal-palk innifsu u biex tarmah minħabba d-dislivell ta' l-art. Flok l-istatwa ta' Pinto tpoġġiet ix-xbieha mirakoluża tal-Madonna tas-Saħħha waqt li sar taraż li mill-art baqa' tiela' sa fuq it-tribuna. Iċ-ċeremonja ta' l-inkurunazzjoni saret mill-Arċisqof ta' Malta Sir Michael Gonzi meghħjun mill-Isqof ta' Ghawdex Mons. Giuseppi Pace u l-Isqof ta' Tralles Mons. Emmanuel Galea. Ghaxart ijiem wara l-inkurunazzjoni, delegazzjoni magħmula mill-kumitat li organizza l-festi ta' l-inkurunazzjoni Itaqgħet fil-każin tal-festa f-numru 8/9 Triq il-Kbira, ma' delegazzjoni mill-Kumitat Festi Esterni, fosthom il-President Dr. Maurice Ellul, is-s-Segretarju Ĝorġ Azzopardi, Ĝorġ Baldacchino, Pawlu Aquilina u oħrajn. Il-Kumitat Organizzattiv b'rirkonoxximent lejn il-Kumitat Festi Esterni, irregala plakka tar-ram bl-iskirzzjoni fuqha li tgħid: 'Biex ma jintesiex il-jum 4 ta' April 1948, meta fuq dan il-palk sabiħ ġiet inkurunata l-Madonna tas-Saħħha. Il-Kumitat tal-festa din l-iskrizzjoni ifakkars.' Il-kumitat laqa' b'ferħ din it-tifikira u biex ma tinteshiex twaħħlet mal-faċċata ta' l-istess palk fejn għadha miżmuma b'tifikira u b'għożza. Bi thejjija għal-festi činkwantinari li jfakkru l-martirju ta' San Ĝorġ ta' 1953, il-Kumitat ha' hsieb li jiżbogħ l-armar ta' Triq il-Kbira fosthom il-palk principali. Għaddew tletin sena oħra u l-

armor fosthom dan il-palk reġa' kelly bżonn li jsirulu tiswijiet u jinżebagħ mill-ġdid. Ĝhal dan il-ġħan il-palk fil-jiem tal-festa baqa' ma ntramax. Biex imtela l-vojt li ħalla warajh dan il-armar, tpoġġiet l-istawta ta' San ġorġ f'Bejrut floku. Lejn l-ahħar tas-snin sebghin inbeda xi xogħol fuqu iżda waqaf u ma tkompliex. Ghaddew xi tmien snin u kollox baqa' kif kien. Hafna ħasbu li dan il-palk mhux se johrog aktar u sa tmissu l-istess xorti bhaż-żewġ palki l-oħra li jidhol il-mahżen u jispiċċa biċċa biċċa ghall-injam f'xi forn.

Fil-jiem tal-festa hafna dilettanti kienu jhossu li hemm vojt kbir mingħajr dan il-palk u ġħalkemm il-Kumitat xtaq li jerġa' jintrama però donnu ħadd ma ried jieħu l-inizjattiva. Insibu li dik il-ħabta Dun Pawl Genovese kien beda jagħmel xogħol ta' restawr, żebgħa u rħamar fl-armar tal-festa. Wara li lesta r-restawr ta' Pjazza San Frangisk hu wera x-xewqa li jibda jaħdem biex jerġa' johrog dan il-palk. Il-Kumitat laqa' b'ferħ ix-xewqa tiegħu u offra l-ghajjnuna li kien hemm bżonn. Ma kinitx biċċa xogħol hafifa, ġħax dan il-palk kienu sarlu diversi ħsarat. Però Dun Pawl b'determinazzjoni kbira u kuraġġ dahal b'rūħu u ġismu u nistgħu ngħidu bla tlaqliq salva din l-opra u reġa' taha l-hajja mill-ġdid. Hu kien il-moħħ wara x-xogħol kollu li sar fuqu u ħademet għal ħinijiet twal u bil-qalb fix-xogħol ta' restawr, żebgħa u rħamar. Insibu wkoll lil Dun Mikiel Zammit li ġħamel ix-xogħol ta' l-induratura tal-palk kif ukoll lil ġorġ Zammit 'Ta' Xiffa' li ħademet mill-ġdid is-saqaf u l-pilastri tal-ħadid ta' dan il-palk. Kien hemm David Gatt ukoll u dilettanti oħra li ghenu kif setgħu f'din l-opra.

Dan il-palk intramä mill-ġdid ghall-festa tal-1984 u żjanżan il-Hadd ta' qabel il-festa. Il-Kumitat ħejja programm speċjali biex ifakkar din l-okkażjoni u fost l-oħrajn stieden lill-Banda San ġorġ Martri biex iddoqq u tagħmel programm mužikali fuqu. Il-palk restawrat għie mbierek mill-Wisq Rev. Arċipriet Dun Edgar Attard u fuq xewwa ta' Dun Pawl Genovese ndaqq l-Innu l-Kbir lil San ġorġ tal-Maestro Nikol Montebello u versi ta' Dun Pawl Genovese.

Minn dak inhar ghaddew wieħed u għoxrin sena u l-Kumitat ħass li għandu jsir xi xogħol ta' restawr biex inkomplu nżommu din l-opra fl-ahħjar kundizzjoni. B'dan il-mod qed nuru li aħna llum għadna nhobbu u ngħożżu l-wiċċu s-sagħrafija li għamlu ta' qabilna. Minn qalbna nappellaw lilkoll biex b'għemilna nibżgħu għal dan il-armar tal-festa ta' San ġorġ.

